

УКРАЇНСЬКА ПИСЕМНІСТЬ ТА ЛІТЕРАТУРНА МОВА XIX — ПОЧАТКУ XX
СТОЛІТТЯ: ІСТОРИЧНИЙ ЗРІЗ

В статті розглядається діяльність митців слова XIX — початку XX ст., які стояли біля витоків розвитку української писемності та літературної мови.

Ключові слова: кириличні видання, писемність, літературна мова, духовність.

В статье рассматривается деятельность мастеров слова XIX — начала XX в., которые стояли у истоков развития украинской письменности и литературного языка.

Ключевые слова: кириллические издания, письменность, литературный язык, духовность.

The article deals with the activity of masters of word of the XIXth — the beginning of the XXth century, which stood near the sources of development of Ukrainian written language and literature.

Key words: Cyrillic editions, written languages, literary languages, spirituality.

Лінгвоцид української мови розпочався ще 1690 р. заборонаю видрукування книг (Петра Могили, К. Транквіліона-Ставровецького, Л. Барановича, інших письменників), і закінчився 1991 р. Лінгвоцид нашої мови — це 16 царських указів про заборону мови, шкіл, церковних відправ, книг, преси, театральних вистав, інших заходів, а також—4 постанови польського Сейму про закриття українських шкіл і культури в Західній Україні (1789—1924), та до того ще додатки ще кілька радянських секретних документів про обмеження сфери використання української мови. Офіційна двомовність радянської України звелася до одномовності особливо керівної верхівки тоталітарної системи, породивши незадоволеність політичною системою громадян СРСР. Були покоління, які до нас втворювали українську мову, і є покоління, які її втратили... Але між ними— тими, хто втворив і хто втратив, — були покоління байдужих і пасивних людей — таких, які не говорять мовою, але при потребі напишуть чи скажуть фразу. Пасивне володіння мовою — це не говоріння нею, це слухання, знання, це коли кажуть “я розумію — мені достатньо”. Ця ситуація дуже небезпечна, адже якщо після творців приходять люди байдужі, то значить, що мову буде втрачено...” (1, Сингаївська, с.14).

Українські кириличні видання є свідченнями високої освіченості, культури, мови, ідейно-духовної сили української нації, духовно-моральних її ідеалів, вони є важливою ланкою в системі вітчизняних і західно-європейських літературних цінностей. За допомогою передмов, посьват, післямов, які були в своїй більшості глибокими богословськими трактатами, кириличні видання розповсюджували серед народу знання, філософські роздуми про призначення людини на землі, повчання. Особливе значення мали передмови діячів гуманістичного світогляду, зокрема, Петра Могили, Тараса Земки, Захарії Копистенського та ін., які не втратили свого виховного впливу і в наші дні. Вони своїм високим мовно-філософським складом закладали міцне підґрунтя для виховання у

нашого народу національної гідності, патріотизму, високих моральних і етичних засад. Часом це найцінніший матеріал для вивчення мови, історії, літератури, мистецтва тощо.

Одним із перших, хто зацікавився мовою української писемності, був Іван Могильницький (1777-1831) – український культурно-освітній і церковний діяч. Обізнаний з минулим рідного краю та його культурними здобутками, у передмові до граматики-трактату “О древности и самобытности южнорусского языка» (1829) він перший серед західноукраїнських діячів обгрунтував думку про самостійність української мови, вказав на необхідність розвитку української літератури народною мовою. У доданій до граматики першій в Україні спробі історично-літературної хрестоматії серед зразків І. Могильницький наводить переклади Біблії, уривки з творів П. Беринди, І. Галятовського, А. Радивилівського, вірші з Богогласника тощо. Ця праця мала надзвичайно важливе наукове і громадське значення, оскільки цілі наступні покоління західноукраїнських діячів (О. Левицький, Я. Головацький та ін.) керувалися нею в своїй науковій роботі. І.Могильницький “першим серед західноукраїнських діячів заклад наукову основу розуміння “русської мови” як рівноправної і самобутньої серед слов’янських мов, висловив думку про потребу української літератури, писаної народною мовою”(2, Нахлік, с. 317).

Цілим “історико-філологічним факультетом” М.Драгоманов назвав Михайла Олександровича Максимовича (1804-1873) – видатного діяча вітчизняної культури XIX ст., вченого-енциклопедиста, члена-кореспондента Російської АН (з 1871). 1823 р. М. Максимович закінчив Московський університет і був залишений при університеті для науково-академічної праці. З липня 1834 він – професор у відкритому тоді Київському університеті, а з вересня 1834 до грудня 1835- перший його ректор. М. Максимович був першим, “хто в основу своїх етнографічних та літературних праць поклав українські переконання, любов до народу й бажання служити йому своєю науковою роботою” (3, Дорошенко, с.28).

Як фольклорист М. Максимович видав 1827 р. у Москві збірку ліричних пісень під назвою “Малороссийские песни” з передмовою, яка “для свого часу служила немов літературним маніфестом народно-романтичного напрямку”(Єфремов С. Історія українського письменства.- К., 1995.- С. 240). Він акцентував увагу на народній мові, яка продовжувала розвиватися в надскладних умовах її придушення та зневаги.

Працюючи з 1835 р. у Тимчасовому комітеті для дослідження старожитностей (з 1845 – Тимчасова комісія для розгляду давніх актів), М. Максимович підготував і видав кілька історичних та літературних пам’яток Київської Русі. В 1834 р. він видає «Украинские народные песни»,(Ч.1. вийшла вже в Києві 1849 р.), які започаткували українську наукову фольклористику. Вони мали величезний вплив не тільки на творчість українських письменників (М. Костомарова, П. Куліша), галицьких письменників, а й на письменників інших слов’янських країн, Англії, Америки. О.С. Пушкін говорив М. Максимовичу: “А я избираю ваши песни”. Ці збірники “перевернули старі погляди на українську народну поезію, показавши піснями історичними та побутовими красу її, багатство й різноманітність” (4, Єфремов, с. 240). Ці високі слова перш за все стосувалися української мови, яка в піснях зазвучала епопейно. Більше 50 праць М. Максимович присвятив проблемам української і російської літератури, фольклору та мовознавства. Він є автором першої в Україні фундаментальної праці “История древней русской словесности” (1839) та “Начатки русской филологии” (1848). М. Максимович був “ворогом всіляких

філософських теорій. В приватній розмові з О.М. Новицьким, філософом, богословом, психологом (1806-1884), він став заперечувати користь викладання історії філософії в університетах, на що йому О.М. відповів: “Якби ви, М.О., училися філософії, то в вашій книзі (історії руської літератури, переважно давньої) письменники не чіплялися б один за одного, “як старці”, і поділ науки на розділи і періоди не були б так необґрунтовані й довільні” (5, Чалий, с. 241). В історії українського письменства та мовознавства найбільшою заслугою М. Максимовича є те, що в своїх наукових працях він високо оцінював народну поезію і обстоював свою думку про її близькі зв’язки з давнім українським письменством, особливо з “Словом о полку Ігоревім”, яке він переклав рідною мовою. Одним із перших у вітчизняній науці він розкрив історичне та естетичне значення пам’яток давньої літератури — “Руської правди”, “Повісті временних літ” та “Слова о полку Ігоревім”.

М. Максимович заснував літературний альманах “Киевлянин”. Він виходив у Києві (Кн. 1-2, 1840-41) та Москві (Кн.3, 1850). В альманасі були опубліковані, поруч з історичними працями та творами українських письменників, статті самого М Максимовича: “О стихотворениях червоно-русских”(1841), “Книжная старина южнорусская” (1849-1850), в яких він піднімав важливі проблеми розвитку української літератури та мови. Альманах давав можливість популяризувати матеріали про Україну, мову та творчість українських письменників.

У роботі “Книжная старина южнорусская” (1849-1850) М. Максимович першим подав цілісну картину національного друкарства. Він познайомив читачів з початком книгодрукування кириличним шрифтом, зробив огляд діяльності всіх давніх українських друкарень та представив списки виданих ними книг, що досить повно подавали звід українських стародруків від початку книгодрукування в Україні до 1800 р. включно. Розгляд київського книгодрукування внаслідок незавершеності праці припинився на 1633 р. Як мовознавець, М. Максимович опублікував ряд статей про класифікацію слов’янських мов (1838, 1845, 1850), в яких широко користувався прикладами з української мови, обстоював самостійність і самобутність української мови.

До числа найбільш заслужених діячів українського відродження перших десятиліть XIX ст. відноситься Ізмаїл Іванович Срезневський (1812-1880). Він народився в м. Ярославі, але молоді свої роки провів у Харкові, де його батько був професором Харківського новозаснованого університету, скінчив цей університет і в 1837 р. став його професором. В 1833-38 рр. він видає “Запорожскую старину”, що мала широку популярність і безперечно допомогла розповсюдженню історичних відомостей про Україну, літературу, мову і козацтво. В 30-х роках він пише ряд популярно-наукових статей з різних питань української історії, народної словесності та етнографії, перейнятих палкою любов’ю до України. І. Срезневський уклав словник давньоруської мови, високо цінував українську мову, пророкуючи їй широке визнання в майбутньому. В статті “Взгляд на памятники украинской народной словесности” (Уч. зап. Имп. Моск. ун-та”, 1834.-Т.VI) він писав: «нечего доказывать, что языкъ украинскій (или, какъ угодно называть другимъ, малороссійскій) есть языкъ, а не нарѣчіе рускаго или польскаго, какъ доказывали нѣкоторые, и многіе увѣрены, что этотъ языкъ есть одинъ изъ богатѣйшихъ языковъ славянскихъ, что онъ едвали уступитъ богемскому въ обиліи словъ и выраженій, польскому въ живописности, сербскому въ пріятности, что этотъ языкъ, который будучи еще не обработанъ, можетъ

уже сравниться съ языками образованными по гибкости и богатству синтаксическому, — языкъ поэтической, музыкальный, живописный» (6, Дорошенко, с. 87).

В першій половині XIX ст. з'являються огляди історії українського письменства, автори яких розглядають сучасні твори у зв'язку з найдавнішими, підкреслюючи нерозривність літературного процесу. Не останню роль в цих працях зіграло питання про рідну мову, якою й були написані ці твори. В 40-х роках XIX ст. з'являються огляди історії української літератури західноукраїнських вчених Івана Вагилевича (1811-1866) та Якова Головацького (1814-1888). І.Вагилевич – український поет-романтик, філолог, фольклорист, етнограф і діяч галицького відродження, був автором першої в Галичині спроби нарисувати історію української літератури “Заміток о руській літературі” (1848) та “Граматики малоруського языка”(1845), в яких розповідь про сучасні йому твори пов'язував із староруським письменством княжої доби.

Я.Головацький – визначний історик літератури, поет, учений-славист, педагог, професор Львівського університету, громадський діяч, один із зачинателів нової української літератури на західноукраїнських землях. Разом із М. Шашкевичем та І. Вагилевичем належав до “Руської трійці”. В 1837 вони організували випуск альманаху “Русалка Дністрова”. 1849 р. Я. Головацький видав “Граматику руського языка”, а також праці “Розправа о язичі южноруськім і єго нарічіях” та “Три вступительніі преподаванія о руській словесності”, де розглянув долю рідного письменства од “словесності, котра розпочинається аж із прийняттям віри християнської”, до письменників – сучасників автора. “У викладах моїх,- писав вчений, - гадаю історичним шляхом перейти головніші й важливіші творіння народу руського, аби ясніше дух тих творів розпізнати можна було”.

Протиставляючи сучасному життю з його деградацією духу, занепадом рідної мови, письменники 20-40-х рр. XIX ст. відзначалися новим світосприйняттям, національно-патріотичним настроєм, прагненням писати твори рідною мовою про народ, реально змальовувати селянське життя. “Як говоримо, так і писати треба”, - говорив Г. Квітка-Основ'яненко. В цих словах яскраво проявляється національна свідомість, народолобність, демократичність, щирий гуманізм не лише Квітки, а й інших представників т.зв. харківської школи романтиків, до якої належав Амвросій Метлинський (1814-1870) – поет, фольклорист, етнограф, видавець, професор Харківського (1843-49) і Київського (1849-54) університетів. 1839 р. він публікує збірку: “Думки і пісні та ще дещо”, до якої додає вступну статтю “Заметки относительно южнорусского языка”. 1848 р. він видає 5 випусків “Южного русского сборника”, де поруч з власними творами та творами інших письменників подає статтю “Правосписание южнорусского языка или наречия». В 1854 р. виходить його збірка «Народные южнорусские песни». В своїх статтях А. Метлинський обґрунтовує естетичну цінність української мови, відзначає її багатобарвність, здатність виражати думки і почуття людини. Поетичну творчість А. Метлинського цінували Т. Шевченко, М. Костомаров: “більша частина його віршів позначена обдаруванням і відмітна особливою художністю”(7, Костомаров, с. 391).

Найвизначнішим письменником другої половини 50--60-х років XIX ст., найактивнішим учасником і організатором українського літературного процесу був Пантелеймон Олександрович Куліш (1819-1897) – український письменник, літературний критик, фольклорист, етнограф, перекладач, історик, публіцист і громадський діяч, “перворядна зірка в нашому письменстві”(8, Франко, с. 288). Під впливом М. Максимовича заціка-

вився українською етнографією та історією. Як співробітник Київської Археографічної комісії подорожував по Правоборезній Україні, знайомився з її історично-документальними пам'ятками й місцевими культурними діячами. В 1845 р. переїжджає до Петербурга. Тут він засновує власне видавництво (1857), яке відіграло помітну роль у розвитку літературного процесу в Україні 50-60-х рр. За безпосередньою участю П. Куліша вийшли: фольклорно-історичний збірник “Записки о Южной Руси”(Т.1-2.-1856-1857); ”В історії української етнографії, — за словами І. Франка,— ім'я Куліша тривко записане його “Записками о Южной Руси”(4, с. 244). В цій праці П. Куліш “показав зразок нового методу в етнографічній роботі”. Він не лише подавав записи творів народної поезії, як до нього це робили етнографи, а розповідав про співців та оповідачів, про той побутовий фон, на якому працював дослідник. Цінність роботи П. Куліша була ще й в тому, що народну творчість він пов'язував із сучасним художнім письменством, підносячи високе мистецтво української мови. Т.Шевченко в листі до Я. Кухаренка (9, Кухаренко) 22 квітня 1857 р. писав про “Записки...”:"Такої доброї книги на нашому языку ще не було друковано... Куліш тут свого нічого не додав, а тільки записав те, що чув од сліпих кобзарів, а тим самим і книга його вийшла, книга добра, щира і розумна”. Цю думку він повторив і в листі до А. Маркевича (10, Маркович (Маркевич)):"...такої книги, як “Записки о Южной Руси”, я ще зроду не читав. Та й не було ще такого добра в руській літературі”.

П.Куліш був першим професійним українським літературним критиком, автором літературно-критичних оглядів:"Про відношення малоросійської словесности до загально-російської" (1857), “Погляд на українську словесність” (1860) та ін., статей про творчість українських письменників, рецензій, автор численних художніх творів, оповідань, повістей, романів, найвидатнішим серед яких є роман “Чорна рада, хроніка 1663 року”, -2-а ред. 1857 р., драматичних творів, поетичних збірок, автор художньо-публіцистичних праць, науково-популярних нарисів, статей на історичні теми, написаних на основі історично-архівних джерел та мемуаристики. Він був, за визначенням І. Франка, одним “з корифеїв нашої літератури”(8, Франко, с. 293).

Гортаючи періодику XIX ст., oprіч всіяких офіційних заборон, на які не могли не зреагувати друкарні, вміщено невеличку замітку, яка зачепила душу: “Любопытно также, что запрещен малорусский перевод Библии.». І далі: « В христианском государстве, - цитуємо статтю “Зачем?” в “Санкт-Петербург. ведомости”.— 1898.— №297.—29 окт., — где имеется Евангелие на 70-ти языках и наречиях, в том числе: на вогульском, вотяцком, зырянском, калмыцком, латышском, лапландском, осетинском, пермском, естонском, на 4-х наречиях татарского языка, на еврейско-польском и еврейско-немецком жаргонах (див. каталог Біблійного товариства), славянское население в два десятка миллионов душ лишено права читать Святое Писание на своем родном языке”. І знову: « Вся крайняя непоследовательность такого положения вещей понятна сама собой, без дальнейших объяснений. Прибавим разве лишь то, что среди самого духовенства целый ряд лиц держался мнения о необходимости такого перевода и в проповедях на украинском языке старался говорить о религиозных предметах понятным для населения языком (украинские проповеди и изложения священных событий священников: Гречулевича, Опатовича, Бабченко и других» (11, Текущие известия, с. 56). Ось такі невеселі факти. І все ж українська книга не вмирала. Завмираючи, вона продовжувала бути серед людей і нести у собі той нетлінний заряд, який досі є незборимим у нашому менталітеті.

На межі XIX – XX ст. український переклад Біблії був здійснений П. Кулішем, І. Нечуєм-Левицьким та І. Пулюєм, а видано книгу 1903 р. у Відні. Лише у 2000 р. у Києві видавництвом “Рада” здійснено перевидання цієї Біблії з вступним словом та редакцією В. Шендеровського. А у 2002 р., також у Києві, в Українському Біблійному товаристві, перевидано Біблію в перекладі І. Огієнка.

Наприкінці XIX – початку XX ст. в українській літературі значно активізувався, якщо не досяг найвищого рівня, інтерес до Біблії, чому, безумовно, сприяв збіг історичних обставин: поява друком перекладу Святого Письма українською мовою та посилення процесів національного відродження (12, Шумило, с. 8).

Дальшим кроком влади, що посилював заборону українського друку, був Емський акт (1876), підписаний царем Олександром II, доповнений новими дискримінаційними заходами про заборону друку і поширення книг українською мовою. Як наслідок Емського указу – у 1877 р. не було надруковано жодної книги українською мовою. Цим указом не дозволялися також театральні вистави українською мовою, прилюдні читання українською мовою тощо. Проте і на західноукраїнських землях зазнавала українська культура жорстоких переслідувань, утисків. І. Франко був тричі заарештований, очолювані ним журнали закривалися.

З першим подувом реакції одні з українців опинилися на засланні, інші самі на якийсь час сходять зі сцени в Росії: “ще інші, з зв’язаними руками, ніякої змоги не мають виступити на арені публічної діяльності..., але багато й зовсім пропадає для рідного краю, не маючи де свої сили прикласти. Наступає в історії українства новий антракт до 1870-х років, під час якого очі українців звертаються до Галичини...” (4, Єфремов, с. 390). Основний зміст і прагнення царських репресій полягали в тому, щоб “змертвити українське письменство так, щоб не тільки не мало воно ніякого впливу на громадянство, але позбулось і внутрішніх підстав для свого існування” (4, Єфремов, с. 501).

Оглядаючись у минуле рідного народу, І. Франко з гірким боєм констатував: “Скільки важкого зусилля! Скільки душевних і фізичних мук! Скільки розбитих надій, розтопаних екзистенцій, загорених талантів, змарнованих сил і характерів! І як помалу, важко, майже мікроскопічно йшли перші кроки!” (8, Франко, с. 510). Однак і в цих важких умовах переслідувань і утисків українська культура, мова зміцнювались і розвивались.

Особливо велика заслуга в дослідженні давніх творів українського письменства, в побудові синтетичного курсу історії української літератури належить Івану Яковичу Франкові (1856-1916), видатному поетові, прозаїку, драматургу, критику, історичному, видавцю, перекладачу, етнографу, вченому-енциклопедисту, громадському діячеві, багатогранна творчість якого стала надбанням світової класики. У своїх численних збірках та дослідженнях у галузі фольклору та етнографії: “Жіноча неволя в руських піснях народних” (1883), “Студії над народними українськими піснями” (1907), “Галицько-руські приповідки”: В 3 т. – Т.1-3.- 1905-1910, І. Франко наголошував, що вивчати народну творчість треба в нерозривному зв’язку з історією народу, з його національною свідомістю та соціальним почуттям. Праці І.Франка “Говоримо на вовка - скажімо і за вовка”, “Етимологія і фонетика в южноруській літературі” та ін. відіграли значну роль у дослідженні та вивченні української мови.

У 80-90 рр. XIX ст. розпочинається діяльність одного з найвидатніших представників українського народництва Бориса Дмитровича Грінченка (1863-1910) – українсько-

го письменника, педагога, літературознавця, лексикографа, етнографа, фольклориста, історика, публіциста, видавця, громадсько-культурного діяча. Вся його публіцистична, історико-літературна діяльність була спрямована на пропаганду культурницької повсякденної праці, щоб, за словами Грінченка, “виробилася з української нації національно-самосвідомо освічена громада”, яка могла б користуватися всіма здобутками культури. Письменицька діяльність Б. Грінченка, якого І. Франко назвав талановитим поетом, безпосередньо пов’язана з публіцистичною. Побутово-реалістичні твори піднімали злободенні питання сучасності, що зумовлювало їх популярність. Б. Грінченко відомий і як етнограф. Йому належать етнографічні дослідження й збірки народної творчості – «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях» (1895-1899), “Пісні та думки” (1895), “Думи кобзарські” та ін., а також перший бібліографічний покажчик “Литература украинского фольклора. 1777-1900” (1901). Велику цінність становить підготовлений і виданий Б. Грінченком “Словарь української мови” (Т.1— 4.— К., 1907—1909), удостоєний Російською АН другої премії ім. М. Костомарова. Матеріал словника охоплює етнографічні записи й літературні твори 1798-1870 рр., майже весь документований, словник є одним із найкращих у слов’янській лексикології. У вступі Б. Грінченко подає цінний огляд української лексикології.

Після 1876 р. майже вся літературна діяльність переноситься до Галичини. В 90-х рр. після глухої реакції 80-х рр. в Україні розпочинається систематична наукова праця навколо Товариства ім. Шевченка (1873-1892), яке було організовано у Львові за ініціативою діячів із Східної і центральної України на чолі з О. Кониським з метою створення бази для вільного розвитку літератури й науки по за російської цензури і адміністративних утисків. У 1893р. заходами О. Кониського і В. Антоновича ця фундація була реорганізована в Наукове товариство ім. Шевченка. Першим головою НТШ був О. Барвінський. Товариство почало видавати “Записки НТШ”. Особливого розвитку НТШ набуло під керівництвом М. Грушевського, який переїхав з Києва до Львова, і 1894 р. зайняв кафедру всесвітньої історії у Львівському університеті.

Грушевський Михайло Сергійович (1866-1934) – історик, літературознавець, публіцист, політичний, громадський і державний діяч, Голова Української Центральної Ради. Народився в м. Холм (нині – Польща). Закінчив Київський університет (1890). За громадську діяльність та організаторство Української національно-демократичної партії в Галичині (1899), засновництво Товариства українських поступовців (1908), 1914 р. був заарештований і засланий до Симбірська. А 1917 р обраний Головою Української Центральної Ради. За уряду гетьмана П. Скоропадського перебував у підпіллі, з 1919 р. – в еміграції (Відень, Прага, Берлін, Женева, Париж). З 1923 р. – дійсний член ВУАН. У 1924 р. повернувся в Україну. Очолював кафедру історії України, історичний відділ ВУАН. З 1929 р. – академік АН СРСР. 1931 р. заарештований ДПУ і звинувачений у керівництві “Українським національним центром” та в антирадянській діяльності. З кінця 1930 по 1934 рр. змушений працювати у Москві, де й помер 25 листопада. Похований на Байковому цвинтарі у Києві.

М. Грушевський об’єднав навколо НТШ видатних учених, дослідників давнього письменства і народної словесності – І. Франка, В. Гнатюка, молодих дослідників, серед яких визначились Стефан Томашівський, Іван Крип’якевич та ін. Залучивши до Товариства провідні наукові сили, М. Грушевський високо підняв його авторитет, що, за висло-

вом його самого, “створило українську науку в очах і поняттях культурного світу”. З 1895 р. М. Грушевський став редактором “Записок НТШ”. До 1913 р. вийшло 120 томи. В 1898 р. М. Грушевський разом з І. Франком замість журналу “Зоря” заснував щомісячник “Літературно-науковий вісник”. До початку світової війни Товариство видало близько 400 фундаментальних праць українською мовою, серед яких головну частину склали праці з українознавства, історії письменства та етнографії. З 1897 до 1913 рр. М. Грушевський був Головою Наукового товариства ім. Шевченка.

Новий етап у розвитку літературної історіографії, у дослідженні історії давньої української літератури становлять праці члена-кореспондента Петербурзької АН з 1916 р., професора Київської духовної академії, акад. АН УРСР з 1919 р. Миколи Івановича Петрова (1840-1921). В його праці «Очерки из истории украинской литературы XVII и XVIII вв» (К., 1880, 2 вид. –1911) застосовується порівняльно-історичний метод дослідження.

В 1887-1894 рр. вийшла праця літературознавця й мовознавця, письменника і громадського діяча Омеляна Михайловича Огоновського (1833-1894). Професор Львівського університету (з 1888 р.), член-кореспондент АН у Кракові (з 1881), історик української літератури, О. Огоновський видав “Кобзар” Т.Шевченка (т.1-2, 1893), здійснив переклад “Слова о полку Ігоревім” і приміток до нього. Він - автор віршів, оповідань, драм (“Гальшка Острозька”, “Федір Острозький”), шкільних підручників. Головна його праця (т.1-6, 1887-93)- “Історія літератури руської”. Це – 6 книг, шоста не закінчена через смерть автора. Книга містить великий бібліографічний матеріал і тривалий час належала до основних праць з історії української літератури. Позитивною рисою її була послідовно дотримана концепція самобутності української літератури. Ця концепція викликала заперечення з боку російської критики (О. Пипін) (13, Пыпин, 47 с.). Попри низки зауважень О. Пипін підкреслив, що праця О. Огоновського “наводить багато корисного фактологічного матеріалу, головним чином нового стосовно діячів галицьких” (Див.: “Вестник Европы», 1890 – «Особая история русской литературы”, а також відповідь самого О. Огоновського : “Моєму критикови, водповедь А. Пыпинови”.-Львів, 1890).

У фондах архіву Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського зберігається маловідома рецензія М. Драгоманова на книгу О. Огоновського (14, Драгоманов), в якій звертається увага ,передусім, на те, що рецензована книга була явищем в українській літературознавчій науці, хоча й мала свої хиби. Рецензія не індеферентна, непримирима до фальші, гостра й різка.

Не оминув своєю увагою працю О. Огоновського С. Єфремов, який підкреслював, що великий масив біографічного, бібліографічного та історично-літературного матеріалу, що містить праця, заслуговує на “вікопомне значення як фактаж для подальших дослідників”(4, Єфремов, с.48). О.Огоновський “дав у своїй праці не так історію письменства, як номенклатуру письменників, окремі етюди й монографії, не поєднані між собою внутрішньою ідеєю”. Праці бракує “живого нерва,—писав С. Єфремов,— постаті виставлено в один ряд, і вони дуже один на одного схожі”. С. Єфремов справедливо зазначав: “Огоновський ... закінчує собою добу збирання матеріалу і вже після нього став можливим той синтез, той підрахунок літературного надбання, що є істотною рисою справжньої історії письменства”(4, Єфремов, с. 48).

Монументальне видання О. Огоновського було перевидане у 1991 р., на яке відгукнулася сучасна критика: вчений “обгрунтував існування староукраїнської літератури

часів княжої Київської Русі, а потім навіть критико-аналітичний огляд літературних добробків письменників і поетів нової доби, незважаючи на кордони, які упродовж віків роз'єднували українців”(15, Щербань, с. 234). Для нас видання О. Огоновського є своєрідним літературознавчим пам'ятником не лише українського письменства, а й розвитку української мови як інструменту спілкування, мислення, філософських досліджень майстрів слова.

20-і рр. ХХ ст. додалися до цих здобутків ще більш активно і творчо. Політична незаангажованість друкованого слова спричинилася до того, що українська стародруківана книга вже не була обділена літературознавчою думкою. Неодноразово на шпальтах фундаментальних історій, чи окремих розвідок відводилися цілі розділи саме давній літературі та її мові. Однак кириличні книги релігійного змісту (як апокрифи, тріоді, богослогласники тощо), на жаль, випадали почасти з пильного ока дослідників, поступаючись місцем творчості того чи іншого письменника давньої доби, тим самим знекровлюючи чималий пласт літератури, яка незаслужено лишалася поза увагою. Вважалося, і особливо з приходом радянської влади – кінець 20-х – 30-і роки – що місце їм – церковний звикот, ритуал.

В цей період основним методом дослідів не лише в Україні, а й в усьому світі став семіотично-структуралістський метод. Міриади досліджень у царині мови, красного письменства, етнології і т.п. – виконані у напрямі того методу. В основі його – гранична впорядкованість, системність, власне “структурність” тієї чи іншої “природної мови”. Що рішуче всі її компоненти, як тепер уже відомо, перебувають у взаємозалежності й взаємодії. І досі ще повністю не осмислено значення їхнього тогочасного слова. Ці критики підхопили Франкову спроможність осмислювати літературу, культуру та мову як феномен не лише естетичний, а й суспільний (не вульгарно-соціологічною критикою, яка на той час процвітала!). То було мислення нової доби. Вони брали на себе місію заглиблення в культурні процеси в Україні, стимулювання національного відродження.

Творчість Лесі Українки, І. Франка, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, В. Самійленка, інших представників українського письменства та інтелігенції піднесла літературну мову на вищий рівень, збагатила її словниковий склад..., удосконалила засоби образного виразу (16, Історія української культури, с. 265).

Значний внесок у розвиток писемності і літературної мови зробили представники української діаспори — І. Огієнко (17, Рева, с. 237 — 242), Ю. Шевельов (18, Рева Л., с. 136 — 140) та інші.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сингаївська М. Про мову без політики: Як стверджують вчені, кожного десятиріччя словниковий склад мови змінюється на 25% //Українське слово. —2000. —13 січ. —С.14.
2. Нахлік Є.К. Нова література в Західній Україні // Історія української літератури ХІХ ст./ За ред. Яценка М.Т. – К., 1995.- С. 317.
3. Дорошенко Д. Розвиток науки українознавства у ХІХ – на поч. ХХ ст. та її досягнення // Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича.- К., 1993.- С.28.
4. Єфремов С. Історія українського письменства.- К., 1995.- С. 240.

5. Чалий М. Із спогадів про університет (Із спогадів про університет та викладачів :30-40 рр. XIX ст.)// З іменем святого Володимира: Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників: У 2 кн.- Кн. 1.- К., 1994. – С. 241.

6. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії.- К., 1996.- С. 87.

7. Костомаров М.І. Твори.- Т.2.- К., 1967. – С. 391.

8. Франко І. Збір. тв.- Т. 41.- К., 1983.- С. 288.

9. Кухаренко Яків Герасимович (1798-1862) – український письменник, автор п'єси “Чорноморський побит на Кубані”, оповідання “Вороний кінь” та ін. творів. Йому Т. Шевченко присвятив “Москалеву криницю”.

10. Маркович (Маркевич Микола Андрійович) (1804-1860) – поет-романтик, автор збірки “Украинские мелодии” (1831), історик, етнограф. Т.Шевченко познайомився з ним на поч. 40-х рр. і присвятив йому поезію “Бандуристе, орле сизий...”

11. Текущие известия: О положении украинской печати// Киевская старина. – 1904. – Т.LXXXVII. – С. 56.

12. Шумило Н. Бароково-готичні відлуння в українській прозі кінця XIX – початку XX ст. // Слово і час. – 2000. - №9. – С. 8.

13. Пыпин А.Н. О «Истории литературы русской».- Львов, 1890.- 47 с.

14. Драгоманов М.П. Наукова вартість “Исторіи літератури руской” проф. Ом. Огоновського (Лист у ред. “Дела”: Машинокопія з журналу “Народ”.- 1895.-№17.-С.272-274.// НБУВ.—ІР.-Ф. 172.— № 40.

15. Щербань Т. Розвиток української філології у Львівському університеті: 1784-1907 рр.// Історія української науки на межі тисячоліття.— К., 2000.— С. 234.

16. Історія української культури: У 5 т. — Т. 5. —Кн.1. — К.: Наук. думка, 2011. — С. 265.

17. Рева Л. Іван Іванович Огієнко — семінарист гуртка В.М. Перетца, продовжувач ідей Олександра Олександровича Потебні // Журналістика. Лінгвістика. Дидактика: Збірник наук. праць /Полт. нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка; Нац. Спілка журналістів України: Полт. обл. організація; Всеукр. наук.-практ. конф.: “Журналістика. Лінгвістика. Дидактика”, 7 — 8 жовт., 2010, Полтава — Полтава, 2010. — 366 с. — [С. 237 — 242].

18. Рева Л. Духовність українського літературного процесу як категорія вічного: Роздуми Ю. Шевельова // Піскун В.М., Ціпка А.В., Шептицька Т.Л. та ін. Юрій Шевельов —виклик часу і відповідь науковця: Монографія. — К.: “МП Леся”, 2010. — С. 136 —140.— [174 с.].